

भारतातील अन्नधान्य महागाईचा देशातील बालकांच्या पोषण आहारावर होणाऱ्या परिणामांचे अध्ययन

डॉ. अलका रामश्राऊ कोटमकर

(सौ. अलका अशोक सरोदे)

श्री निकेतन कला वाणिज्य महाविद्यालय, नागपूर.

सारांश:

अलिकडच्या वर्षात समानता आणण्याचे प्रयत्न हे एक दुःस्वप्न बनले आहे कारण अन्नधान्य चलनवाढ सातत्याने होत आहे. भाव कमी असला तरी शेतकरी, मध्यस्थ आणि ग्राहक यांच्या प्रतिकूल हिताचे रक्षण करणे सरकारला अवघड आहे. २०१७ मध्ये अन्नधान्य महागाईचा दर दुहेरी अंकात होता जो नंतर खाली आला. अन्नधान्याच्या किमती झपाट्याने वाढत असल्याने त्यावर तोडगा काढणे समाधानकारक नाही. श्रीमंत आणि गरीब देशांमध्ये जवळपास एक करार असण्याची अनेक कारणे आहेत की अन्नधान्य चलनवाढ कायम राहिल आणि त्याचा प्रभावीपणे सामना करावा लागेल. अन्नाच्या किमतीच्या हालचालींवर परिणाम करणाऱ्या घटकांमध्ये वाढती लोकसंख्या, बदलत्या अन्न सवयी ज्यामुळे

प्रक्रिया केलेले पदार्थ आणि मांसाची मागणी वाढते, जैव-तेलांची उत्पादकता वाढवण्यासाठी जमीन आणि इतर संसाधनांची वाटणी आणि हवामानातील जलद आणि संवेदनशील बदल यांचा समावेश होतो अन्न महागाईचे पारंपारिक आणि कायमस्वरूपी पैलू ऊर्जा-आधारित आधुनिक बाजूमध्ये आहेत ट्रॅक्टर आणि पाणी पंपिंगसाठी डिझेल कच्च्या तेलापासून येतेजी किंमत उत्पादक संघ OPEC द्वारे नियंत्रित केले जाते आणि सडेट्राज कमोडिटी एक्सचेंजद्वारे काम करतात. नैसर्गिक वायू आणि कोळशाच्या किमती झपाट्याने वाढत असल्याने सिंचनासाठी वापरल्या जाणाऱ्या विजेचे दरही वारंवार वाढतात खतांच्या बाबतीतही असेच आहे. विशेषतः पोटॅश ज्यांच्या किमती दोन आंतरराष्ट्रीय उत्पादन संघांद्वारे नियंत्रित केल्या जातात देशातील मुलांच्या पोषण आहारावर अन्न महागाईचा परिणाम नक्कीच होतो देशातील मुलांच्या पोषण आहारावर अन्न महागाईचा काय परिणाम होतो? मुलांच्या पोषण आहाराचा अन्न महागाईशी काय संबंध कुपोषणाची समस्या आणि अन्नधान्य महागाई यांचा काय संबंध इत्यादी प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी हा शोधनिबंध लिहिला आहे

मुख्य शब्द: पोषण आहार, अन्नधान्य महागाई, कुपोषण, बालक, चलनवाढ

संशोधनाचे उद्देश:

- १) देशातील मुलांच्या पोषण आहारावर अन्न महागाईचा काय परिणाम होतो हे माहित करून घेणे.
- २) मुलांच्या पोषण आहाराचा अन्न महागाईशी काय संबंधाचा शोध घेणे.
- ३) कुपोषणाची समस्या आणि अन्नधान्य महागाई यांचा काय संबंध याचा शोध घेणे.

परिचय:

२००१ ते २०११ या दशकात देशाची लोकसंख्या १८१ दशलक्षने वाढल्याचे २०११ च्या जनगणनेचे निकाल दर्शवतात. रजिस्ट्रार जनरल आणि जनगणना आयुक्तानुसार ही एकूण वाढ ब्राझीलच्या लोकसंख्येपेक्षा थोडी कमी आहे जो जगातील पाचव्या क्रमांकाचा देश आहे. एका अंदाजानुसार २०७० मध्ये देशाची लोकसंख्या वाढून १७० कोटी होईल, जी सध्या १२१ कोटी आहे. जसजसा देश प्रगती करेल आणि वैयक्तिक उत्पन्न वाढेल, तसतसे अन्नपदार्थ आणि प्रक्रिया केलेल्या खाद्यपदार्थांची मागणी त्याच वेगाने वाढेल. उत्पन्न आणि राहणीमानात वाढ झाल्यामुळे होणाऱ्या विकासांमुळे अन्नधान्याच्या किमती वाढणे हा देखील एक घटक आहे. अन्नधान्य महागाई कमी करण्याबाबत सरकार उदासीन आहे कारण त्यांनी अन्नधान्य वस्तूंचे फॉरवर्ड्स किंवा फ्युचर्स ट्रेडिंग थांबवले नाही. संसदेबाहेर आणि संसदेच्या आतही अन्नधान्यावरील सट्टेबाजीवर बंदी घालण्याची मागणी वारंवार केली जात आहे, परंतु फॉरवर्ड ट्रेडिंगचा अन्न महागाईवर कोणताही परिणाम होत नसल्याचा सरकारचा विश्वास आहे. वस्तूंच्या स्पॉट किमतींवर फ्युचर्स किंवा फॉरवर्ड किमतींच्या परिणामावरील आंतरराष्ट्रीय अभ्यास परस्परविरोधी आहेत. हे खरे आहे की काही गुंतवणूकदार फ्युचर्स ट्रेडिंग अंतर्गत खाद्यपदार्थांच्या किमतींमध्ये पूर्ण फायदा मिळवत आहेत आणि ते अन्न महागाईला आणखी वाढ देत आहेत.

खते आणि कच्च्या मालासाठी जागतिक बाजारपेठेतील बदलांचा भारतीय अन्नधान्याच्या किमतींवर होणारा परिणाम वाढतच राहिल कारण ही पोषक तत्वांवर आधारित सबसिडी योजना आहे जी खत कंपन्यांना शेतकऱ्यांकडून वाढीव किमती वसूल करू देते. भारत प्रामुख्याने आयात केलेले कच्चे तेल आणि वायू पोटॅश, सल्फर, क्रूड फॉस्फेट आणि त्यांच्याशी संबंधित उत्पादनांवर अवलंबून आहे अशा प्रकारे परदेशातून अन्न महागाई अंशतः नियंत्रित केली गेली असती. जेव्हा सरकार शेतीमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या मूलभूत उपकरणे आणि सेवांच्या वाढीवरील प्रभावाचा समतोल साधते तेव्हा ते तेल आणि वायू सबसिडींखत सबसिडी आणि वीज सबसिडी देते. परकीय-उत्पत्तीच्या उपकरणांच्या किमती वाढण्याबरोबरच, बियाणे आणि भाड्याने घेतलेल्या मजुरांसारख्या इतर उपकरणांच्या किमतीत झालेल्या वाढीसाठीही शेतकऱ्याला पैसे द्यावे लागतात. या सर्व कारणांमुळे सरकारला दरवर्षी अन्न पिकांच्या किमान आधारभूत किमतीत वाढ जाहीर करावी लागते. कडधान्य आणि तेलबियांच्या तुलनेत एमएसपी वाढल्याने गहू तांदूळ आणि इतर तृणधान्यांवर संतुलित परिणाम होतो. डाळी आणि तेलबियांच्या किमान आधारभूत किमतीत प्रचंड वाढ होऊनही उत्पादक या पिकांचे उत्पादन वाढवण्यासाठी फारसे प्रेरित नाहीत. परंतु MSP ची घोषणा देशांतर्गत आणि परदेशी बाजारांना किमतीचे संकेत पाठवते जे भारताला नियमितपणे डाळी आणि तेलबियांचा पुरवठा करतात डाळींच्या किमान आधारभूत किमतीवर काही देशांतून डाळींची भारताला निर्यात केली जाते अन्नधान्य महागाईवर परिणाम करणारा आणखी एक प्रमुख घटक म्हणजे आयात केलेल्या डाळी आणि तेलबियांवर नियमित आणि जास्त अवलंबू राहणे.

भारतातील सध्याची महागाई भाजीपाला आणि फळांच्या किमतींमुळे चालते आणि ते व्यवस्थापित करणे अधिक कठीण आहे कारण या वस्तू सार्वजनिक स्टॉकमध्ये ठेवल्या जात नाहीत. दर वाढण्याचे मुख्य कारण म्हणजे उशीरा झालेला पाऊस त्यामुळे कांदा पिकावर परिणाम झाला. दूध, अंडी, मांस आणि मासे यांचे भावही वाढले कारण अर्थव्यवस्था झपाट्याने वाढत आहे, त्यामुळे उत्पन्नाचा स्तर वाढत आहे, यासाठी अनेक सर्वांगीण कार्यक्रमांचा एकत्रित परिणाम होत आहे, हे सर्व मिळून गरिबांना कमी करण्यात मदत करीत आहेत. ज्याची अन्न वापरण्याची क्षमता वाढत आहे. केंद्र आणि राज्य सरकारांनी किमतीतील अस्थिरता आणि अस्थिर बाजारपेठेत प्रभावीपणे हस्तक्षेप केला पाहिजे जेणेकरून बंपर उत्पादन झाल्यास शेतकरी तोट्यात विकू नयेत आणि पीक अपयशी झाल्यास ग्राहकांना दिलासा मिळेल.

वाहतुकीतील अडथळे, अपुरी शीतगृह क्षमता, व्यापाऱ्यांची हेराफेरी, राज्यांकडून कृषी-विपणनातील संध सुधारणा आणि खाद्यपदार्थांच्या फॉरवर्ड ट्रेडिंगबाबत केंद्राची उदास वृत्ती यामुळेही फळे आणि भाज्यांच्या किमतीत तफावत आहे बाजारातील नियतकालिक आणि वेगाने बदलणारे घटक फळे आणि भाज्यांच्या किमतींवर परिणाम होण्यापासून रोखू शकत नाहीत शीतगृहांची चांगली वितरण साखळी असणे आणि भारताला एकाच कृषी बाजारपेठेत रूपांतरित करणे यासारख्या कार्यक्षम पुरवठा धोरणांद्वारेच हे व्यवस्थापित केले जाऊ शकते.

चलनवाढीचा आणखी एक विपरीत परिणाम म्हणजे किंमत नियंत्रणे प्रभावी झाल्यामुळे आर्थिक विकास दर कमी होतो आणि उत्पादकता निधी अंशतः सबसिडीत वळवतो. सरकार कुपोषण आणि कुपोषण यांसारख्या योजनांद्वारे या समस्येचे निराकरण करण्याचा प्रयत्न करते आणि त्यासाठी पीडीएसची अंमलबजावणी, मिड-डे स्कूल मिल्सला लक्ष्य बनवलेल्या अन्न महागाईमुळे देखील गैरखाद्य चलनवाढ होते. अन्न आणि गैर-खाद्य महागाई या दोन्ही परस्परसंबंध आहेत IMF द्वारे जारी केलेल्या कामकाजाच्या दस्तऐवजानुसार,

"अन्नधान्य चलनवाढीचा प्रसार अनेक देशांमध्ये गैरखाद्य चलनवाढीच्या स्वरूपात होतो आणि पुन्हा विकसनशील अर्थव्यवस्थांमध्ये होतो." श्रीमंत आणि गरीब अशा दोन्ही देशांमध्ये अन्नधान्याच्या किमती वाढल्याने गैरखाद्य किमतींमध्ये शोककळा पसरते. परंतु श्रीमंत देशांच्या तुलनेत गरीब देशांमध्ये याचा जास्त परिणाम होतो. श्रीमंत देशांमध्ये अन्नधान्याच्या किमतींमध्ये १% झटका आल्याने गैर-खाद्य किमतींमध्ये सरासरी ०.१५% वाढ होते, परंतु गरीब देशांमध्ये ती सरासरी ०.३% असते. एकूणच चलनवाढ सरकारला ग्राहक अनुदान वाढवण्यास भाग पाडतेच, परंतु किंमत संवेदनशील वस्तूंच्या निर्यातीवर निर्बंध आणि खाद्यपदार्थांची आयात खुली करणे यासारख्या इतर अनेक उपाययोजना देखील करते. स्वस्त आयातीमुळे सरकारला टीकेतून तात्पुरता दिलासा मिळतो, पण ही आयात शेतकऱ्यांसाठी दीर्घकालीन नुकसान करणारी आहे. हे, खाद्येतर चलनवाढीसह, केवळ कृषीच नव्हे तर बिगर-कृषी क्षेत्रातून उत्पादकांना मिळू शकणारे व्यापारातील अगदी लहान नफा देखील काढून टाकते.

ग्लोबल हंगर इंडेक्स २०१८ मध्ये भारत १०३ व्या क्रमांकावर होता. या निर्देशांकासह जाटी केलेल्या अहवालानुसार, भारतातील १४ टक्के लोकसंख्या कुपोषित आहे आणि मुलांमध्ये स्टॅटिंगचे प्रमाण ३७.४ टक्के आहे. या अहवालानुसार जगातील सुमारे ६९ कोटी लोक कुपोषित आहेत. भारतातील बालमृत्यू दटात सुधारणा झाली आहे.

भारतातील अन्नधान्य महागाईचा देशातील बालकांच्या पोषण आहारावर होणारे परिणाम:

अन्नधान्याच्या किमतीत झपाट्याने आणि अवाजवी वाढीमुळे गरिबांना त्रास होतोच शिवाय ते आणखी गरीब बनतात आणि इतर अनेकजण दारिद्र्यरेषेखाली जातात. कोण गरीब आहे किंवा अन्नधान्याच्या महागाईत प्रत्येक टक्का वाढीबरोबर त्यांची गरिबी आणखीनच वाढत जाते हे ओळखण्यासाठी सरकारकडे मापदंड नाही देशाच्या दारिद्र्य निर्मूलन योजनांच्या क्षमतेवर अन्न महागाईचा दीर्घ आणि गहन प्रभाव पडतो. आशियाई विकास बँकेचा अंदाज आहे की विकसनशील आशियातील घरगुती अन्नाच्या किमतीत १०% वाढ झाल्यास आणखी ६४.४ दशलक्ष लोक गरिबीत ढकलतील किंवा गरिबीत १.९% वाढ होईल. आशियाई विकास बँकेचा विश्वास आहे की रु. ५६/- प्रतिदिन कमावणारा दारिद्र्यरेषेवर आहे. भारत सरकारने आंतरराष्ट्रीय मानके मान्य केल्यास आपल्या देशातील गरिबीखालील लोकांची संख्या लाखोंच्या घरात वाढेल त्या बदल्यात, सरकारला लक्षित सार्वजनिक वितरण प्रणाली आणि आगामी राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा कायद्यांतर्गत अधिक अन्नधान्य वाटप करावे लागेल.

जगामध्ये आपली प्रतिमा सुधारण्यासाठी उत्सुक असलेल्या सरकारला देशाचा जीडीपी सरासरी वाढत राहणे आणि त्याचा 'ब्रिक्स' देशांमध्ये समावेश करणे पुरेसे नाही आज वरच्या स्तरावर पोहोचलेली महागाई खाली आणण्यास सक्षम आहे आणि गरिबी निर्मूलनासाठी ठोस धोरण आखू शकते हे सिद्ध करावे लागेल या आकडेवारीवरून असे दिसून येते की, गरिबांची संख्या कमी लेखण्यासाठी सरकार वारंवार दारिद्र्यरेषेची छेडछाड करत आहे २००४-०५ मध्ये गरिबांची संख्या ४०.७२ कोटी सांगितली जात होती, तर आता सरकार ३४.४७ दाखवून आपली पाठ थोपटत आहे, तर ही काही लक्षणीय घट नाही. या गतीने सहस्राब्दी विकास उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी आणखी अनेक वर्षे लागतील. भ्रामक सरकारी आकडेवारी बघितली तरी आसाम, मेघालय, मणिपूर, मिझोराम आणि नागालँड या ईशान्येकडील राज्यांमध्ये गरिबीचा आलेख वाढत असल्याचे दिसून येते बिहार, छत्तीसगड आणि उत्तर प्रदेश सारख्या मोठ्या राज्यांमध्ये दारिद्र्य कमी करण्याचे प्रमाण खूप कमी आहे विशेषतः ग्रामीण भागात. आज सरकार मुस्लिमांना आरक्षण देण्याचे बोलत असले तरी त्यांच्यात गरिबीचे प्रमाण सर्वाधिक आहे- ३३.९ टक्के. अनुसूचित जाती- ३४.१ टक्के, अनुसूचित जमाती- ३०.४% आणि इतर मागास जाती - २४.३ टक्के अशीच दयनीय स्थिती कायम आहे. जर आपण वर्गवार विचार केला तर, शेतमजुरांमधील गरिबीचे आकडे भयावह आहेत - सुमारे ५० टक्के आणि इतर मजुरांमध्ये ते सुमारे ४० टक्के आहे. हरित क्रांतीचे नेतृत्व करणारी राज्ये देखील गरिबीशी झुंजत आहेत - हरियाणा आणि पंजाबची आकडेवारी राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा जास्त आहे. अनौपचारिक कामगारांमधील गरिबीची टक्केवारी बिहारच्या शहरी भागात ८६ आणि आसाममध्ये ८९ टक्के आहे. सर्व गरीबांमध्ये शेतमजूर आणि अल्पभूधारक शेतकरी हे ६१ टक्के आहेत.

निती आयोग आणि सरकारच्या बाजूने काम करणारे सर्व अर्थतज्ञ सांख्यिकीय सूत्रे वापरून गरिबी कमी करण्यात गुंतले आहेत, परंतु जमिनीवरील वास्तवाला मोठे वजन आहे म्हणूनच अनेक दारिद्र्यग्रस्त भागात, विशेषतः झारखंड, ओरिसा आणि बिहारमध्ये, अधिकारी उपासमारीच्या तपासात खोटे तथ्य मांडत आहेत जसे की आजारपणामुळे किंवा बाळंतपणामुळे मृत्यू शेतकरी आत्महत्येचा संबंध अनेकदा हवामानामुळे पीक अपयशाशी जोडला जातो आरोग्य समस्या ही प्रसूती व्यवस्थेचा अभाव आणि लोकांच्या अज्ञानाचा परिणाम असल्याचे म्हटले जाते, परंतु गरिबीची खोल संरचनात्मक कारणे आहेत जी एका गुंतागुंतीच्या कोड्यासारखी गुंफलेली आहेत

दहशतवादामुळे संरक्षण बजेट वाढणे किंवा नक्षलवादी हिंसाचारामुळे गरीब जिल्ह्यांमध्ये योजनांची अंमलबजावणी न होणे आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेतील किमती वाढणे यासारख्या आंतरराष्ट्रीय कारणांमुळे आमचे राज्यकर्ते यातआणखी गुंतागुंत निर्माण करत आहेत. हवामान बदल इत्यादी अडथळे म्हणून उभे राहतील. गरीबीचे अनेक संरचनात्मक घटक आहेत ज्याच्या निराकरणासाठी प्रबळ राजकीय इच्छाशक्ती आणि सरकार चालवणाऱ्यांच्या नैतिक जबाबदारीची भावना आवश्यक आहे. उदाहरणार्थ चुकीच्या कृषी धोरणामुळे शेतीवर संकट आले आहे. कुपोषण आणि बिघडलेल्या राहणीमानामुळे सामान्य लोकांची बिघडलेली आरोग्य स्थिती आणि खाजगीकरण आणि शिक्षणाच्या व्यापारीकरणामुळे वाढता वैद्यकीय खर्च, शिक्षणाचा अभाव किंवा दुर्बल घटकांच्या आवाक्याबाहेर, मुलींचे शिक्षणातील उच्च गळतीचे प्रमाण, नैसर्गिक आपत्ती, त्यावर मुकाबला करण्यासाठी कोणतेही ठोस धोरण नसल्यामुळे महिलांची बिघडलेली स्थिती, हुंडाबळी, सरकारी योजनांमधील व्यापक भ्रष्टाचार, जे रोखण्याऐवजी समांतर अर्थव्यवस्थेला हातभार लावत आहेत पातळी गाठली आहे; आर्थिक मंदीमुळे वाढती बेरोजगारी भूमिहीनता आणि जमीन सुधारणांऐवजी शेतजमीन आणि निवासी जमिनीचे संपादन अवैध खाणकाम आणि संसाधनांची लूट इ मागासवर्गीय आणि समुदाय, महिला आणि धार्मिक अल्पसंख्याकांचा राजकीय दावा कमकुवत होणे हे एक प्रमुख कारण आहे

जगाची महासत्ता बनण्यासाठी भारताला कुपोषण दूर करावे लागेल १०७ देशांपैकी केवळ १३ देश कुपोषणाच्या बाबतीत भारतापेक्षा वाईट असल्याचे दिसून आले आहे कमी क्रयशक्ती आणि पौष्टिक अन्नाचा अभाव यामुळे गरीबीमुळे कुपोषणासारख्या समस्या वाढू लागतात. परिणामी, लोकांची उत्पादन क्षमता कमी होऊ लागते, त्यामुळे लोक गरीबी आणि कुपोषणाच्या चक्रात अडकू लागतात. मुलांमध्ये अशक्तपणा, गलगंड आणि हाडे कमकुवत होण्याच्या समस्यांमुळे बालमृत्यूचे प्रमाण वाढतेपोषण आणि कुपोषणावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी बनवलेल्या धोरणांची योग्य अंमलबजावणी झाली नाही तथापि गेल्या दोन दशकांत कुपोषण आणि कुपोषणाचा सामना करण्यासाठी सटकाटने उल्लेखनीय पावले उचलली आहेत, जसे की मध्यान्ह भोजन, राष्ट्रीय पोषण अभियान, ई-पोषण प्रणाली अभियान, एकात्मिक बाल विकास सेवा, सार्वजनिक वितरण व्यवस्था, मनरेगा इ. राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा कायदा, २०१३ चे उद्दिष्ट लोकांना पुरेशा प्रमाणात अन्नधान्य आणि पौष्टिक सुरक्षा प्रदान करून त्यांना परवडणाऱ्या किमतीत चांगल्या दर्जाचे अन्नधान्य पुरेशा प्रमाणात देऊन सन्माननीय जीवन जगणे हा आहे. निःसंशयपणे ही सर्व धोरणे अतिशय चांगली आहेत परंतु समस्या ही आहे की त्यांची योग्य अंमलबजावणी होत नाही, परिणामी आर्थिक विकासालाच खीळ बसत नाही, तर जागतिक स्तरावर भारताची प्रतिमाही मलिन होत आहे. कुपोषण हा आर्थिक विकासातील असमानता आणि विकासाच्या असमतोलाचाही परिणाम आहे. त्यामुळे याचा थेट परिणाम कुपोषणावर होतो. वाढत्या लोकसंख्येमुळे कुपोषणाची समस्या अधिक गंभीर स्वरूप धारण करत आहे, पिण्याचे शुद्ध पाणी उपलब्ध नसणे आणि स्वच्छतागृहांचा अभाव कुपोषणाचे दुसरे प्रमुख कारण म्हणजे लैंगिक असमानता गरीब महिलांच्या निम्न सामाजिक स्थितीमुळे त्यांच्या अन्नाचे प्रमाण आणि गुणवत्ता पुरुषांच्या तुलनेत खूपच कमी आहे

२०११ च्या जनगणनेनुसार देशात ४६ कोटींहून अधिक मुले आहेत कुपोषणाचे व्यवस्थापन करण्यासाठी सर्वांगीण दृष्टीकोन आवश्यक आहे, ज्याची सुरुवात गर्भवती आणि स्तनपान देणाऱ्या महिलांच्या पुरेशा पोषणापासून होतेमुलांच्या आयुष्याच्या पहिल्या ५ वर्षांसाठी सहा महिने स्तनपान आणि संतुलित पोषणआवश्यक असतो. केंद्राने कमी जन्माचे वजन, वाढलेली वाढ आणि कुपोषण आणि मुले, किशोरवयीन मुली आणि महिलांमधील अशक्तपणा कमी करण्यासाठी पोशन अभियान कार्यक्रम सुरू केलाआहे. सध्या महागाई दर उच्चतर आहे आणि अन्नधान्य महागाई दर सुद्धा उच्चतर आहे. जर अन्नधान्याच्या किमती २० टक्क्यांनी वाढल्या तर कुटुंबे २० टक्के कमी अन्न घेऊ शकतील, ज्यामध्ये बचत किंवा उत्पन्न वाढवायला जागा नसेल. खाद्यपदार्थ खरेदीत अशा कपातीचा फटका महिला आणि लहान मुलांना बसण्याची शक्यता अधिक आहे

२०१५-१६ आणि २०१९-२१ मध्ये केलेल्या गेल्या दोन राष्ट्रीय कुटुंब आरोग्य सर्वेक्षणांमध्ये (NFHS) कमी वजनाच्या मुलांमध्ये ३.७ टक्के, वाढलेल्या मुलांमध्ये २.९ टक्के आणि कमी वजन असलेल्या मुलांमध्ये १.७ टक्के घट झाली आहे. टक्के ही चांगली प्रगती आहे. तथापि, वाढत्या महागाईने दोन वर्षांनंतर आणि अलीकडील आर्थिक परिस्थितीमुळे, येत्या काही वर्षांत कुपोषण वाढेल. घरभाडे, इंधन, वीज, शैक्षणिक खर्च इत्यादी खर्च बाह्यरित्या नियंत्रित केले जातात अखेरीस, कुटुंबे कमी अन्न विकत घेतील आणि बहुतेक मुलांना याचा फटका बसेल सूक्ष्म अन्नद्रव्यांची कमतरता सामान्य काळात अधिक सामान्य असते आणि महागाई आणि कमी उत्पन्नाच्या काळात वाढण्याची अपेक्षा केली जाऊ शकते. अशा परिस्थितीत, कुटुंबे प्रथम फळे आणि भाजीपाला कमी खरेदीकरतात कारण ते इतर अन्नधान्य (तृणधान्ये) च्या तुलनेत तुलनेने महाग असतात परंतु ते सूक्ष्म पोषक घटकांचे मुख्य स्रोत आहेत

निष्कर्ष:

तुलनेने वेगाने आर्थिक विकास होऊनही भारत कुपोषणाच्या समस्येवर मात करू शकलेला नाही यावरून हे स्पष्ट होते की पोषण स्थिती सुधारण्याच्या प्रयत्नांमध्ये संरचनात्मक बदल करण्याची गरज आहे असे केल्यासच २०२२ पर्यंत कुपोषणमुक्त भारत आणि २०३० पर्यंत दारिद्र्य निर्मूलनाचे लक्ष्य गाठता येईल त्यासाठी कुपोषित कुटुंबांची ओळख पटवून त्यांना सामाजिक सुरक्षा प्रदान कटावीत्यासाठी भारतातील पोषण कार्यक्रमांचे जनआंदोलनात रूपांतर करावे लागेल ज्यामध्ये सर्वांचा सहभाग सुनिश्चित केला पाहिजे. यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्था, सामाजिक संस्था, सार्वजनिक व खाजगी क्षेत्रातील प्रतिनिधींचा मोठ्या प्रमाणावर सहभाग सुनिश्चित केला पाहिजे. केंद्र आणि राज्यांच्या महिला व बालकल्याण मंत्रालय, आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण, पेयजल आणि स्वच्छता, ग्रामीण विकास, पंचायती राज, शिक्षण, अन्न आणि इतर विभाग यांच्या परस्पट समन्वयाने कुपोषणाशी संबंधित कार्यक्रम एकत्रितपणे टाबवले गेले तरच कुपोषणाचा शत्रू मुळापासून नष्ट केला जाऊ शकतो.

संदर्भ:

- *Per Pinstrup-Andersen, Child Growth and Nutrition in Developing Countries: Priorities for Action (Food Systems & Agrarian Change), Cornell University Press (February 1995)*
- *Amsalu Mitiku Bora, The Impact of Food Price Inflation on Rural Households' Food Security, LAP Lambert Academic Publishing (February 2012)*
- <https://mr.wikipedia.org/wiki/%E0%A4%95%E0%A5%81%E0%A4%AA%E0%A5%8B%E0%A4%B7%E0%A4%A3>
- <https://mr.vikaspedia.in/health/92a94b93793e93993e930/92a94b937923-90692393f-90693094b91794d92f>
- <https://www.drishtias.com/hindi/printpdf/why-number-of-hungry-is-rising>
- <https://www.indiabudget.gov.in/budget2011-2012/es2010-11/hchap-02.pdf>
- <https://in.one.un.org/un-priority-areas-in-india/nutrition-and-food-security-area/>
- <https://indiastendhindi.com/40-%E0%A4%B5%E0%A4%B0%E0%A5%8D%E0%A4%B7%E0%A5%8B%E0%A4%82-%E0%A4%AE%E0%A5%87%E0%A4%82-%E0%A4%97%E0%A5%8D%E0%A4%B0%E0%A4%BE%E0%A4%AE%E0%A5%80%E0%A4%A3-%E0%A4%AD%E0%A4%BE%E0%A4%B0%E0%A4%A4-%E0%A4%95>
- https://prsindia.org/files/bills_acts/bills_parliament/2011/Hindi-Food_Security_Legislative_Brief.pdf
- https://bks.org.in/wp-content/uploads/2014/12/july_11.pdf
- <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/766351495654703618-0010022017/original/B1InflationChildHealthABCA.pdf>
- <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26003132/>
- https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/WPS_No_276_A_Tax_on_Children_Food_Price_Inflation_and_Health_A.pdf
- <https://www.wider.unu.edu/publication/effects-food-price-shocks-child-malnutrition>
- <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1570677X16300119>
- <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/30389/ewp-374.pdf>

- <https://www.bmj.com/content/346/bmj.f3703>
- <https://cdn.odi.org/media/documents/6371.pdf>
- <https://iihs.co.in/knowledge-gateway/food-inflation-in-india-implications-for-food-security-and-policy-options-2/>
- <https://www.ids.ac.uk/download.php?file=files/dmfile/RisingFoodPricesinIndiaUNICEFFinal.pdf>
- <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gmr/2012/eng/gmr.pdf>